

І.І.ОГІЄНКО ПРО ПРОСВІТНИЦЬКІ ПОГЛЯДИ В.В. КАПНІСТА

У статті подана характеристика просвітницьких ідей В.В. Капніста.

В час національного відродження України досить важливим є питання морального, духовного розвитку народу. Це безумовно підвищує інтерес до минулого, до історичного досвіду. Україна дуже багата на особистості, які зробили безцінний внесок в історію її культури, науки, освіти. Серед таких особистостей – Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон), доктор філософії, видатний учений і мовознавець, професор і ректор, журналіст і видавець, міністр освіти й мистецтва, ректор духовних академій.

І.І.Огієнко підкреслював, що талановитий український народ завжди славився своєю багатою культурою, утворення якої йшло тернистим шляхом. Та " не дивлячись на всі заборони, українська культура проте прямувала вперед...". У своїх працях він приділяв велику увагу духовному відродженню особистості, яке повинне будуватися на фундаменті християнської моралі, національних ідеалів і загальнолюдських цінностей. І.І.Огієнко писав, що український народ "дуже дорогою ціною виборює собі право на окреме життя, на свою віру, на свої звичаї, але що раз він собі виборов, тим уже легко не поступається . " [1: 157].

У своїх роботах І.І.Огієнко досліджує історію становлення української культури, і в рамках цього – діяльність багатьох своїх талановитих співвітчизників – діячів освіти, літератури, просвітництва. Серед тих, кого він вважав причетним до долі українського народу, хто зробив вагомий внесок у розвиток української культури – ім'я В.В. Капніста.

Василь Васильович Капніст походив із грецького роду Капнісі. На початку XVIII століття дід поета разом зі своєю родиною виїхав на Україну, що стала їх улюбленою другою батьківщиною. Тут у 1758 році і народився майбутній поет, драматург, просвітник та громадський діяч В.В. Капніст.

Найбільш цінним, на думку Огієнка, у творчості Капніста і його діяльності був мотив, пов'язаний з національним звільненням українського народу з-під ярма російської імперії. У роботі "Українська культура" Огієнко пише, що в 1791 р. "до Берліну приїхав гарячий патріот, письменник В.Капніст і на аудієнції заявив пруському канцлерові Герцбергу, що його послали земляки, знесилені "тиранією російського уряду і кн. Потьомкіна" [2: 204]. Виступаючи як представник українського народу, Капніст просив канцлера про допомогу Прусії Україні в боротьбі за національну незалежність. Це був дуже відважний, патріотичний крок у період, коли відбувалася широкомасштабна русифікація України. Далі звернемось до творчості самого Капніста.

У 1783 році Капніст написав радикальну антикріпосницьку "Оду на рабство". Приводом до неї послужив Указ Катерини про покріпачення українських селян. Поет з обуренням прийняв цей Указ і відгукнувся на нього одою, в якій оплакував "порабощення" своєї "любезной отчизны" і закликав Катерину повернути їй "вольность". Поет співчуває пригнобленому народу; він вважає неприродним і беззаконним саме кріпацьке право як таке:

<i>Воззрите вы на те народы, Где рабство тяготит людей; Где нет любезныя свободы И раздается звук цепей. Там к бегству смертные рожденны,</i>	<i>К уничиженью осужденны Несчастий полную чашу пьют Под игом тяжкия державы Потоками льют пот кровавый И злее смерти жизнь влекут...</i> [3: 174, 175].
---	--

Автор з болем і ностальгією пише про вільну казацьку Україну:

<i>Везде, где кущи, села, грады Хранил от бед свободы щит, Там тверды зиждет власть ограды И вольность узамы теснит. Где благо, счастье народно</i>	<i>Со всех сторон текли свободно, Там рабство их отгонит прочь. Увы! Судьбе угодно было, Одно чтоб слово превратило Наш ясный день во мрачну ночь</i> [3: 174].
---	---

Капніст виразно змалював гірке життя ще недавно вільного народу, правдиво показав, як зруйновано наш край після скасування козацтва:

<i>Насилия властей страшатся; Потупя взор, должны стенать;</i>	<i>Подняв главу, воззреть боятся На жезл, готовый их карать</i> [3: 175].
--	---

Великою громадською силою перейняті рядки, у яких поет із гнівом звертається до царів:

<i>А вы, цари! На то ль зиждитель Своей подобну власть вам дал, Чтобы во областях подвластных Из счастливых людей несчастных</i>	<i>И зло из общих благ творить? На то ль даны вам скиптр, порфира, Чтоб были вы бичами мира И ваших чад могли губить?...</i> [3: 174].
--	--

В.В. Капніст був гарячим патріотом, переконаним прихильником розвитку національно самобутніх шляхів у літературі. З роками у нього зростає інтерес до національної стародавності, до народної творчості. Великий інтерес являють роботи Капніста у галузі вивчення найбільшої пам'ятки давньої слов'янської літератури "Слова о полку Ігореві", який він одним з перших переклав сучасною мовою. "Слово" безсумнівно, привернуло увагу Капніста своїм героїко-патріотичним духом, осудом міжусібної політики князів.

Не менш високо, ніж патріотичні поривання В.Капніста, І.Огієнко цінував і його загальнолюдські, моральні принципи. Проаналізуємо далі ряд творів видатного вітчизняного поета, які дозволять нам аргументовано підтвердити точку зору щодо цих принципів.

Результатом соціальних відносин, що загострювалися, стало посилення сатиричного начала в літературі. У 1777 році в одному з найбільш прогресивних журналів того часу, у "Санкт-Петербурзьком вестнике", з'являється "Сатира 1", написана В.В. Капністом. У цьому творі поет змальовує картину столичного суспільства, засуджує дурість, марнотратство, хабарництво суддів, злочинство знаті – усі суспільні пороки:

*Коль сколько ни сердись, а я начну браниться;
С бездельством, с глупостью людской мне не ужиться,
Везде продерзостный беспутство кажет вид;
Бесчестие в чести, из моды вышел стыд.
Почти с кем ни сойдуся, с кем речь ни начинаю,
Или невежество, или порок встречаю* [3: 163].

Автор показує лицемірство суспільства, за зовнішньою благопристойністю якого ховається порок, безчестя. Капніст заявляє, що його мова – мова сатирика, – не втомиться "правдой уличать" "таких уродов". Але наступної "Сатири" написано не було, тому що перша викликала ремство і незадоволення. Безсумнівно, що це було спричинено головним чином тими рядками, у яких під виглядом похвал "рачительной руке" Катерини автор підносив царіці невітніші для неї істини:

*Монархия легко могла б попать Луну, И легче б силою вселенну покорила,
Монархов примирить, искоренить войну, Чем из числа людей глупцов искоренила* [3: 166].

До "глупців" сатирик відносить і бездарних віршотворців, що на всі лади прославляють Катерину. Капніст викриває користь і лестощі високопоставлених осіб. У своїй сатирі він виступає в ролі борця за передові ідеї, суспільного діяча і просвітителя.

З найбільшою силою громадсько-викривальна сторона творчості Капніста проявилася в самому значному і довговічному з усіх його здобутків – віршованій комедії-сатирі "Ябеда", над якою він працював кілька років. Комедія мала блискучий успіх, але після чотирьох вистав її заборонили за велінням імператора Павла І і вилучили з продажу надруковані екземпляри.

Капніст-драматург правдиво розкриває типову картину безсоромного хабарництва і неправди, що панують у суді, користолюбство і криводушність усього бюрократичного апарату. За словами чесного діловода Доброва, голова Уголовної палати "сущей истины Иуда и предатель". Уся дія комедії заснована на розкритті потворних суддівських зловживань:

*Бери, большой тут нет науки, На что ж привешены нам руки
Бери, что только можно взять. Как не на то, чтоб брать* [3: 112].

Ця пісенька додає збіговиську п'яних чиновників характер блюзнірського обряду.

По ходу комедії автор наполегливо прагне дати зрозуміти читачам, що все, що викривається у комедії, не є чимось винятковим, а являє собою явище суто типове, узагальнення пороку, що має загальне поширення на "всей святой Руси". От як він пише про прокурора:

*Где плохо что лежит, там зетит он далеко.
Не цапнет лишь того, чего не досягнет.
За праведный донос, за ложный он берет...* [3: 43].

А у завершальній репліці звучить не впевненість у торжестві добродійності і покаранні пороку, а навпаки, – явне очікування безкарності, невикорінності зла:

*Впрямь: моет, говорят ведь, руку-де рука;
А с уголовною гражданская палата,
Ей-ей, частехонько живет запанибрата...* [3: 159].

Надзвичайно велике значення п'єси Капніста криється у нечуваній до того часу силі сатиричних викриттів одного з провідних пороків самодержавно-кріпосницького ладу. "Ябеда" залишалася під заборонаю протягом усього царювання Павла І. І тільки в 1804 р. по велінню Олександра І ця комедія вийшла на сцену.

Такі ж сатиричні мотиви повторюються і у поемі "Видение плачущего над Москвою Россиянина". Дивлячись на руїни будинку суду автор пише:

*Неправдою закон гнетился подавленный. Там истина вопи, невинность слезы лей.
Как бледны жесткие поваленные стены, Не слышат и не зрят: заткнуты златом уши;
Так челы зрелися бессовестных судей. Взор ослеплен серебром [3: 296].*

В.В. Капніст усією душею болує за народом, "в мраз лютой холодом и голодом томимый" і робить висновок про справедливість строгого покарання суддів:

*Нет,- в недоступном сем для бедного чертоге, Но он на роскошь лишь менял дары богаты,-
Не помнил он об них и позабыл о боге, И, в пепле падиши, их погребли палаты.
Который с тем вручил ему талант серебром, Зри в слабых сих чертах развратные сердца,
Чтобы дея его, умножил мзду - добром. И справедливый чти над ними суд творца [3: 297].*

В результаті віршованій плач перетворився на сатиру настільки різку, що це визначило наступну долю даного твору - він в плинні цілих ста років залишався ненадрукованим. Ця поема – ще одне дуже яскраве свідчення того, що Капніст – громадський поет, поет-викривач суспільних пороків і зла, що діється "власть и деньги имущими".

В центрі ліричної творчості Капніста стоїть важлива і прогресивна проблема XVIII ст. – проблема вільної, творчо незалежної особистості. Для нього характерна спрямованість на зображення людини, що розмірковує з приводу дійсності. Особливо це проявилось у вільних перекладах од Горация і Анакреона. У гораціанській оді "Способ к довольству" Капніст говорить, що людина повинна вдовольнитися тим, що в неї є, турбуватися про духовні багатства, а не про матеріальні:

*Чем больше мы себе откажем, Но быть своих сокровищ стражем -
Тем больше боги нам дадут; Безумным лишь приличен труд [3: 317].*

Автор засуджує безмірну жадність:

*Кто много требует строптиво, Блажен, рукою бережливой
Тот в многом недостаток зрит. Кому довольство бог дарит! [3: 318].*

У своїй "Оде на счастье" поет ставить філософське питання, у чому щастя людини, у чому її призначення:

*И, ослепленные пристрастьем, Премудра, щедрая природа,
Весь век свой гонимся за счастьем, Что совесть чистая, свобода,
Нося его всегда с собой. Здоровье и насущный хлеб
Познай, о человек! Сколь смежно Довлеют к твоему покою.
С тобою благ струя течет, Будь с ними счастлив сам собою
И как сама десницей нежной И дар благослови судеб [3: 201].*

Поет нагадує нам, що від усіх прикростей рятує "веры щит":

*О вера! Уст твоих уроки Убожество, болезнь и бедство,
Ослабший дух мой подкрепят, Как человечества наследство,
С тобой и горести жестоки С терпением буду принимать [3: 204].*

Меня теперь уж не сразят.

Розглянуті нами твори Капніста дозволяють скласти уявлення про його світогляд і просвітительські погляди. І.І. Огієнко у своїй книзі "Українська культура" називає В.В. Капніста "завзятим українським патріотом". Поет прагнув до створення образу людини як ідеалу, як вищої сутності. У своїй творчості в плинні усього свого життя він був вірний своєму культу незалежної і благородної людської особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. І.І. Огієнко. Українська культура. – К., 1991. – 141 с.
2. І.І. Огієнко. Українська культура. – К., 1918. – 272 с.
3. В.В. Капніст. Сочинения. – М., 1959

Матеріал надійшов до редакції 12.11.2001 р.

Скоробагатская О.И. И.И. Огиенко о просветительских взглядах В.В. Капниста.

В статье дана характеристика просветительских идей В.В. Капниста.

Skorobagatska O.I. . I.I. Ogiyenko about the enlightener's views of V.V. Kapnist.

The article contains characteristic of the enlighteners ideas of V.V. Kapnist.